

עומקא דפרשה

חיוב התענית

שער הצינן

שהחיינו בבין המצרים

שהחיינו בשבת יז בתמוז

בקיעת העיר

צום י"ז בתמוז

פר' פנחס - ענייני י"ז בתמוז

כס"ד ערש"ק י"ז תמוז תשפ"ב
שנה ט"ו

בקיעת העיר בראשונה ובשניה

הרב יעקב שיק

א] ר"ה יח: תניא ר"ע היה דורש כו' צום הרביעי זה ט' בתמוז שבו הובקעה העיר (ע' בתפא"ר דעיקר הדבר הוא מה שנכבשה). ובמתני' תענית כו: ה' דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז כו' והובקעה העיר. ובגמ' כח: והכתוב בחודש הרביעי בט' לחודש...ותבקע השי' ל"ק כאן בראשונה כאן בשניה דתניא בראשונה הובקעה העיר בט' בתמוז בשניה בי"ז בו.

כ' המאירי אמתני' דתענית, אע"פ שיעקר גזרת התענית בי"ז בתמוז ובט"ב הוא מצד מה שאירע בהן מחורבן הבית, מ"מ ראוי להוסיף בהתעוררות מהכפל הצרות ההם, ומפני זה ראה למנות כל הדברים שאירעו בהם. ונראה דהוכרח לומר כן אע"פ שחלק מהדברים היו כבר קודם החורבן הראשון (שבירת הלוחות וגזירת המרגלים. ויתכן דאף ביטול התמיד והעמדת צלם בהיכל וחרישת העיר ואכמ"ל), דהא מתחלה תקנו הצום הרביעי בט' בתמוז וע"כ דעיקר התקנה היה מפני שבו הובקעה העיר (מיהו לפי היר' דלהלן אין הכרח לזה).

וכ' התוס' ברה"ה בר"ה הך ברייתא דר"ע היה דורש כו' מתנינן בירו' (תענית פ"ד ה') וגרסי' בה י"ז בתמוז. ואע"ג דכתיב בקרא בט' לחודש, קלקול חשבונות יהי שם. ר"ל דמתוך טרדתם טעו בחשבונם ולא רצה הפסוק לשנות מכמו שהיו סבורים. ופליגי הירו' אש"ס דידן. פי' דהוא גרס ט' בתמוז, וכן בגמ' בתענית שתי' ל"ק כאן בראשונה כאן בשניה ומייתי כן מברייתא. ויש לציין דבתוס' סוטה פ"ו גרסי' י"ז והגר"א שם גרס ט'. וביפה עינים הביא דבספרי ואתחנן ל"ב אי' י"ז (והטור העתיק צום הרביעי זה י"ז בתמוז וכו' הב"י דכיון דבירו' היא שנויה בל' הזה ולדידן הוי י"ז יום תענית לדברי הכל שנאה כן). והנה בסליחות ל"ז בתמוז איתא ריבוה צריה כהיום והבקעה העיר בשניה. ויל"פ הן כהבבלי והן כהירושלמי. כהבבלי שהיה בשניה כפשוטו, ולהירושלמי היינו בפעם השניה. אולם צ"ב לפי הירו' אמאי לא אמרו ו' דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז הובקעה העיר בראשונה ובשניה כדרך שאמרו בט"ב לענין חורבן הבית וצ"ב.

ולד' הבבלי הקשה התשב"ץ ח"ב ענין רע"א למה אין אנו מתענין בט' בתמוז מפני שבו הובקעה העיר בראשונה כמו שאנו מתענין ב' בטבת על סמיכת מלך בבל. ות' שהנביאים שתקנו צום הרביעי לא ייחדו בזה איזה יום והניחו הדבר מסור לב"ד לטלטלו מיום אל יום על צרה כיו"ב והיא הבקיעה בין שתהיה בט' או ביום אחר כל שהוא באותו חודש הדבר מסור בידן לקובעו ביום הבקיעה. וכ"כ המנ"ח מצוה ש"א. וע"ע ריטב"א ברה"ה ובתענית שהאר"ן בזה בכמה אופנים.

ב] ר"ה שם. בזמן שיש שלום כו' אין גזירת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין, א"ה ט"ב נמי, שאני ט"ב הואיל והוכפלו בו צרות. וכו' התו' ביום י"ז בתמוז נמי אירע ה' דברים אבל חורבן בהמ"ק תקיפה טובא, ועוד לא דמי לט"ב דצרה א' הוכפלה בו. ונראה דלפי' קמא אע"ג דאמרי' הוכפלו בו צרות מ"מ עיקר הדבר הוא חורבן הבית (ודוחק לומר דצרת בהמ"ק גופא היא כצרה כפולה). ולפי' בתרא הכוונה שצרה אחת הוכפלה בו ממש. ולכא' תי' בתרא א"ש רק להבבלי דבקיעת העיר בראשונה היה בט' בתמוז, אבל להירו' הלא גם כאן הוכפלה בו צרה אחת בי"ז בתמוז שהובקעה העיר. ובאמת ל' הירו' ואפי' למאי דאמרי' בירו' כו' אפי' יום חורבן הבית חמיר טפי, והיינו כתי' קמא.

ובריטב"א ר"ה כתב, לאו משום דארעו בו צרות רבות, דהא בתמוז נמי ארעו בו צרות רבות, אלא לומר שחזרו בו ב' פעמים צרות, אבל בי"ז בתמוז לא הוכפלו, שהרי לפום גמ' דילן בט' בתמוז הובקעה העיר בראשונה ובי"ז בשניה, ואפי' להירו', בט"ב הוכפלו הצרות טפי, שנחרב הבית ונלכדה ביתר ונחרשה העיר בראשונה ובשניה. והיינו דלא

המשך בעמ' 4

שהחיינו בש"ק י"ז בתמוז

הרב אברהם גוטל

א. כתב השו"ע תקנ"א סעיף יז טוב לזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש. אבל על פדיון הבן אומר, ולא יחמיץ המצוה ובמוסגר וכן בפרי שלא ימצא אחר ט' באב, מותר לברך ולאכלו בין המצרים. סיבת הסוגר כי בעצם זו דעת הבנימין זאב וכן נראה דעת הר"מ אך מהרה"ל חולק שאין לברך שהחיינו על שום פרי.

ב. המ"א מביא מט"מ ולבוש בסקמ"ב שבשבת מותר רק דבכתבי האריז"ל אסר אפי' בשבת ומוסיף ונ"ל דאם חל י"ז בתמוז בשבת ונדחה מותר לכו"ע. וכ' עיי' ס"ד ביאר דבריו בלבושי שרד דהנה בס"ד דן השו"ע כשת"ב חל בשבת ונדחה ופוסק שאין בו דין שבוע שחל בו ויש מי שאומר שנהגו לאסור ושורש המחלוקת הוא מה נדחה היום' או ה'תענית' שאם היום נדחה אז כביכול התאריך זו והוי כט"ב ביום א' שלכו"ע אין שבוע שחל בו או שרק התענית נדחתה אבל ט"ב במקומו עומד וממלא יש שבוע שחל בו ובסקל"ה פסק שלא חשיב שבוע שחל בו משמע שסובר שזו היום וכל המחלוקת היא לגבי כיבוס שהוא איסור מדינא דגמ' אבל אפי' בשר ויין מותר פרמ"ג א"כ כ"ש לגבי שהחיינו ודאי שא"א לאסור בשבת י"ז בתמוז מדין בין המצרים. והר"י גוטספריד הביא ראייה שטרם התחילו ימי בין המצרים בשבת זו, מכך שלא משנים את ההפטרה להפטרות דפורענותא.

ג. מסביר המ"א שטעם האיסור לומר שהחיינו הוא כיון שהוא זמן פורענות אין לברך שהחיינו לזמן הזה. אך וודאי שאינו מדין אבלות דלא מציינו שאבל אסור לברך שהחיינו ומוסיף הגאון דהרי מבואר בגמ' ברכות נט: אפי' אמרו לו מת אביו מברך דיין האמת על אביו ושהחיינו על הירושה בדליכא יורש אחר עימו וכך נפסק להלכה בסר"ג ג' משמע שאבל לא רק שאינו אסור אלא אף מברך לכתחילה דוחה זאת היד אפרים התם הרי חל עליו חובת שהחיינו מיד ואם לא יברך יפסיד הברכה לגמרי משא"כ הכא אינו מחמיץ הברכה כיון שנוהגים לברך בשעת אכילה ולא בשעת ראייה מי דוחקו לאכול עתה ימתין לאחר ימי המצרים ויאכל אז ויוכל לברך שהחיינו. רק עדיין דברי המ"א נכונים דלא מציינו שאבל אסור לברך גם בלא יחמיץ ממלא זו לא סיבת האיסור. ועוד ראיתי שדוחה רא' זו ממת אביו בהג' הג"ר ברוך פרעקיל דהתם הוא קודם קבורה ועדיין לא חלה אבילות עליו וא"כ אין רא' שאבל יכול לברך שהחיינו.

אך הגר"א טוען שכל סעיף זה הוא חומרה יתרה. דכיון דאפי' אבל יכול לברך כשמת אביו איך ימי המצרים יהיו חמורים ממנו ויאסר לברך בהם שהחיינו ומה שדחק המ"א שאין לומר שהחיינו לזמן פורענות אינו כלום. ונראה בדעת הגר"א דס"ל דהרי אין לאבל פורענות גדולה ממה שמת לו המת ובכ"ז יכול לומר שהחיינו לזמן הזה א"כ ל"ש לאסור בבין המצרים מסברה זו דימי פורענות.

מקשה החת"ס מסי' תרע"א בט"ז סק"ח בשם תשובות הרמ"א דאבל לא ידליק נר חנוכה ביום א' משום שהחיינו הרי לן שאבל אסור בשהחיינו ומתריך דהתם האיסור הוא כיוון שיברך בציבור אבל בעלמא שרי. ודבריו אי"צ חיזוק אך הם מוכרחים ותדע שכן הוא דהרי דין זה מוזכר רק בט"ז בהדלקת נ"ח בביה"כ ולמה ל"כ כתוב זאת במפורש בשו"ע גופא בס"י תרע"ז ס"א שכשתב הדין שמברכים על נ"ח ג' ברכות שאמר חוץ מאבל שאינו מברך רק ב' ברכות מוכח שאבל יכול לברך שהחיינו ושכל האיסור הנ"ל הוא בציבור.

המשך בעמ' 4

אכל או שתה בתענית יחיד וציבור

הרב מנחם וינגר

א. מנתני' ר"ה ית. על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח ועל אב מפני התענית וכו'. ופר"ך בגמ', וליפקו נמי אתמוז וטבת דאמר רב חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא מאי דכתיב כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, קרי להו צום וקרי להו לששון ולשמחה בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה אין שלום צום. ופרש"י דכלהו ימי תענית נינהו בזמן הזה שאין בהמ"ק קיים, ומתני' בזמן הזה קא מיירי מדקתני וכשהמקדש קיים וכו'. והיינו, דאין שלום צום היינו בזמן שאין בהמ"ק, וזה דפר"ך הרי מתני' מיירי בזמן שאין בהמ"ק מדקתני בסיפא וכשמקדש קיים וכו' וא"כ כשאין שלום צום, ומדוע אין יוצאים על טבת ותמוז.

וצ"ע דמבואר ברש"י ד"אין שלום" היינו שאין בהמ"ק, ואילו רש"י אח"כ ד"ה יש שלום כתב, שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל, משמע דאין שלום היינו שאין יד עכו"ם תקיפה, וזוה סותר לרש"י הנ"ל דאין שלום היינו שאין בהמ"ק. וצ"ל בזה, דשני הפירושים אמת, דאין שלום הוא או בזמן שאין בהמ"ק, או בזמן שהעכו"ם ידם תקיפה אע"פ שיש בהמ"ק, והיינו דרש"י הבין דאין שלום מתפרש או שאין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים שאין ביהמ"ק, או שאין שלום בין ישראל לעכו"ם.

אך ברבינו חננאל פ"י, דאין שלום היינו כשאין בהמ"ק. ולא הזכיר כשיד עכו"ם תקיפה. ובמאירי פ"י, דאין שלום היינו שיד עכו"ם תקיפה ולא הזכיר כשאין בהמ"ק. ונמצא בזה, ג' פירושים.

ב. ובגמ' משני על הקושיא מ"ט אין יוצאים על טבת ותמוז, דבאים גזירת מלכות ואין שלום רצו מתעניין רצו אין מתעניין. ופרש"י, דכיון דרשות הוא לא פ' מטרחיני שלוחין עלייהו. ופר"ך בגמ', אי הכי תשעה באב נמי, ומשני אמר ר"פ שאני ת"ב והואיל והוכפלו בו צרות, דאמר מר בת"ב חרב הבית בראשונה ובשני ונלכדה ביתר ונחרשה העיר.

והרמב"ם בפיהמ"ש כאן, העמיד דברי הגמ' בזמן בית שני, ובזה אמרינן דבכל התעניות רצו מתענים רצו אין מתענים, ובת"ב שהוכפלו בו צרות מתענים. ומבואר חידוש, דגם בזמן בית שני התענו בת"ב. וכן מוכח לכאן מהמאירי הנ"ל דפירש "אין שלום" שיד העכו"ם תקיפה, ולא פ' כרש"י והר"ח שאין ביהמ"ק, משמע שיש ביהמ"ק ואעפ"כ מבואר בגמ' דבאין שלום התענו בת"ב, וכרמב"ם הנ"ל שהעמיד את הגמ' כשיש ביהמ"ק.

אך מרש"י והר"ח שביארו "אין שלום" בזמן שאין ביהמ"ק, מבואר דבזה מיירי סוגיין שהתענו בת"ב, וא"כ לפי"ז אין אריה מסוגיין שהתענו בזמן בית שני.

ג. ובתשב"ץ ח"ב סי' רע"א הביא דברי הרמב"ם בפיהמ"ש הנ"ל, ותמה ע"ז ב' קושיות, חדא דבסיפא דמתני' קתני ובזמן שביהמ"ק קיים וכו' חזינן דמתני' מיירי שלום צום ביהמ"ק, ועוד דבגמ' איתא שכשיש שלום לא התענו, ואם בזמן בית שני היו מתענים בת"ב א"כ קרא דכתיב דהוי ששון מתי יהיה, וסיים דהרמב"ם ט"ז.

ובשפת אמת בסוגיין ישב ב' הקושיות, קושיא א' כ' לתרץ, דאמנם רישא דמתני' מיירי שלא בזמן ביהמ"ק מ"מ בסיפא דמיירי בזמן ביהמ"ק הלשון יוצאין אף על אייר, והיינו לא רק באב וכו' אלא אפ"י באייר, וחזינן דהוי מתענים גם בזמן ביהמ"ק. וקושיא ב' תירץ, לפי רש"י ד"יש שלום" היינו כשאין יד העכו"ם תקיפה, וא"כ ל"ל, דכל מה שהתענו בבית שני רק במאה ושמונים שנה שפרס ויון נשתעבדו בישראל כמבואר ע"ז ח' ב' ואין שלום, וא"כ מיושב היטב דקרא דהוי ששון מיירי בזמן הבית קודם מאה ושמונים שנה שנשתעבדו העכו"ם בישראל.

אך יל"ע, מש"כ לבאר לפי רש"י ד"יש שלום" היינו כשאין יד העכו"ם תקיפה, והרי נתבאר באות א' דברש"י מבואר דשלום כולל שני דברים גם שיש ביהמ"ק וגם שאין יד עכו"ם תקיפה, ונמצא דרש"י חולק על הרמב"ם דלרש"י כשהגמ' מעמידה אין שלום היינו שאין ביהמ"ק ויד עכו"ם תקיפה ודלא כרמב"ם דהגמ' מיירי בזמן ביהמ"ק, ולא שייך לפרש ברש"י כרמב"ם, ורק במאירי שפ"י יש שלום רק שאין יד עכו"ם תקיפה יש לפרש כרמב"ם.

ד. והנה בעצם תירוץ הגמ' דשאני ת"ב שהוכפלו בו צרות, הקשו תוס' הרי ב"ז בתמוז ג"כ אירע חמשה דברים, ותירצו תוס' ב' תירוצים או דשאני חורבן ביהמ"ק דתקיפא טובא, או דשאני ת"ב דצרה אחת הוכפלה בו דהיינו חורבן ב' ביהמ"ק.

ולכאן י"ל, דשני תירוצי התוס' מבוארים היטב בלשון הגמ', דלשון הגמ' הוא שאני ת"ב והואיל והוכפלו בו צרות, ויש לפרש דת"ב א' בתוס' סובר ד"הוכפלו" הוא ב"איכות" דחורבן ביהמ"ק הוא צרה גדולה, ות"ב ב' בתוס' סובר ד"הוכפלו" הוא ב"כמות" דצרת החורבן נכפלה פעמים.

ונראה להוכיח מת"ב ב' דתוס' דלא כרמב"ם בפיהמ"ש, דלתי' ב' בתוס' דשאני ת"ב שהוכפלו בו צרות היינו שצרת החורבן נכפלה פעמים, א"כ זה שייך רק אחרי חורבן בית שני, ולא בזמן בית שני, ומוכח מת"ב ב' דתוס' שלא התענו בת"ב בזמן בית שני ודלא כרמב"ם.

ולכאן יש להוכיח כרמב"ם, דהנה בגמ' גיטין נז. איתא, ומאחר דהוו צדיקים כולי האי מאי טעמא

חיוב תענית בזמן המקדש ובזה"ו

הרב יעקב ישראל יונגרמן

הב"י בסימן תקסח הביא את הירושלמי בגמ' בנדרים על אדם שנדר ושכח ואכל ישרים את נדרו וזה בתנאי שאמר ביום זה כי הרי הוא נדר על היום הזה לכן הוא חייב להשלים ובאמת אחרי שהשלים לא חייב לצום יום נוסף אמנם הרמ"א כתב שיש מחמירים שאפילו שהשלים יתענה עוד יום והסביר המג"א את השיטה הזאת שרוצים לצאת ידי כל השיטות ולכן משלים אם אין אפשרות ללוות את יום הצום אבל בגלל שיש שיטה שהוא יכול ללוות א"כ מה שהשלים היום אינו כלום כי הרי הוא יכול ללוות ולכן יצום עוד יום אבל אדם שנדר על יום סתם אין לו ענין להשלים כי הרי הוא יכול לצום ביום אחר אבל יש כאלה האומרים שאם יבחר להשלים את אותו יום אין הוא צריך לצום יום נוסף רק אם ירצה לצום על שאכל לשם עינוי וכפרה יכול לצום עוד יום ז. א. שהצום שצם עם האכילה באמצע לא פוגם את הצום אמנם הלשון של השו"ע בהמשך שאם צם על יום סתם ושכח ואכל כזית איבד את תעניתו וחייב לצום יום אחר נראה כאילו שהאכילה בטלה את הצום שאמר, אבל א"כ איך זה מועיל ביום זה הרי הוא אומר אותו דבר והיה אפשר לומר שההבדל הוא בין אכל שאכילה כזו לא מאבדת את התענית אבל כאשר אכל כזית אזי לא יעזור כי אבד את התענית וחייב לצום יום מלא. אבל לא נראה שזה הקובע כי לגבי תעניות ציבור כתב הר"ן שאכילה המבטלת היא רק כמות של ככותבת. א"כ אולי נאמר שההבדל הוא כי האדם שמדבר על יום זה וזה דבר שאי אפשר להחליפו כי מונח באמירה של האדם שגם אחרי האכילה יש לו עוד חיוב לצום היום א"כ הוא חייב להמשיך ולצום גם אחרי שאכל ואיבד את תעניתו אבל האומר יום סתם מונח בדבריו שהוא רוצה יום שלם ללא שום הפסקות ויכול אולי להיות שאם הוא ימשיך לצום זה לא יעזור כי זה צום ללא קבלה כי קבלתו לצום שלם ללא הפסקות אמנם מצינו שאומרים לא כך

כתב התרומת הדשן והביאו הב"ח שלגבי יז' בתמוז וכל הדי' צומות אם אכל אין לו מה לצום יום נוסף כנראה בגלל שהוא לא יכול להשלים ביום הנוסף. הב"ח אומר כדבר פשוט שאדם יום זה ואכל אפילו שאכל סעודה שלמה (ויתכן אפילו אם אכל כל כך הרבה שעד סוף הצום הוא לא ירגיש רעב וצורך לאכול בכל אופן הוא חייב להמשיך לצום משום שביום זה אסור באכילה מפני נדרו) צ"ל כי נדרו היה להיות באי אכילה ביום זה,

מביאים מהירושלמי שאדם יום סתם איבד תעניתו וביום זה חייב להשלים וכל זה לא אמרן באכילה אבל בטעימה וכנראה שכונתו אפילו בסתם ואע"פ שהדין שיבחר יום אחר אבל אם טעם כי זה לא נגד הנדר שלו וכנראה שלא צריך לבחור יום אחר כי טעימה בכלל לא מבטלת,

אדם שקבע לצום ביום זה אבל אינו יום מיוחד כלומר אין לו ענין דוקא ביום זה ואכל או שתה הוא לא יכול להמשיך לצום ביום זה ובוחר יום אחר שיכול לצום שם ברציפות וכן הדין במי שקבע לצום שני ימים ולילה באמצע ואכל בלילה הוא מפסיק ובוחר ימים חדשים שהרי הוא רצה דוקא כזה צום שיש בו המשך אחד. ואם אמר שהוא רוצה לצום ביום זה וגם הזכיר את זה במנחה ביום קודם אין אפשרות לשנות והוא חייב לצום ביום זה ולכן חייב להשלים והנה כתב הראב"ד שאפילו כאשר אמר יום זה הרי זה כיום סתם ויכול לקחת יום אחר במקומו אבל אם השלים את אותו היום הרי הוא משלים ולא חייב לעשות תשלומים ואומר הערוך השולחן שהנפק"מ תהיה שביום סתם הוא חייב בתשלומים אבל ביום זה הוא יכול להחליט בדעתו שאם ירצה יעשה יום חדש ואם לא רצה הוא יכול להשלים את היום הזה ופטור וכתב שכן משמע מתשובת הרשב"א והוסיף הערוך השולחן שזה מה שכתב הרמ"א ויש מחמירים שאם אמר לצום יום זה דחייב להשלים אבל מחמירים להוסיף עוד יום אחר. ויש להבין מה דעתו וביאר התרומת הדשן שכדי לצאת כל השיטות הוא עושה את שני הדברים א. להמשיך לצום זה כדי לצאת השיטה שלא יכול לקחת יום אחר. ב. הוא חושש לדעת הראב"ד שיש כן אפשרות לקחת יום אחר. אבל שואל הערוך השולחן על עצמו הרי הוא כתב שדעת הראב"ד שהוא יכול לעשות מה שהוא רוצה לכן סיים שהיום השני זה באמת לצורך

עשית תשובה אבל מסיים המג"א שביום צום יז' בתמוז או כל הדי' הצומות שם אין מה לעשות תשלומים אבל יכול לצום לצורך כפרה.

איענוש, א"ל משום דלא איבול על ירושלים דכתיב שמחו את ירושלים וגילו בו כל אוהביה וגו', ובפשוטו הגמ' קאי על זמן החורבן דע"ז מיירי בגמ' שם, וכן מבואר במהרש"א בחידושי אגדות, וא"כ מוכרח דהגמ' מיירי בזמן בית שני, שהרי בזמן בית ראשון לא היה על מה לאתבל, ונמצא מבואר כרמב"ם דגם בזמן בית שני היה דין אבילות על בית ראשון, ולכן נחרבו בזמן חורבן בית שני על מה שלא התאבלו בבית שני על בית ראשון.

« דהוו צדיקים כולי האי מאי טעמא

שער הליון

שבעה עשר בתמוז

בפס' (פר' נח) "ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה" כתבו בעלי התוס' בדעת זקנים, וישלח את היונה והיה שבעה עשר בתמוז ולא מצאה היונה מנוח. ואומר אני שגם רמז לתחלת החרבן שהיה בשבעה עשר בתמוז שהובקעה העיר ולא מצאו ישראל מנוח בו שנקראו יונה. וכ"כ הרא"ש בפ' התורה.

כתיב בזכריה (ח,יט) כה אמר ה' צב-אות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ופי' האב"ע והרד"ק שנבואה זו נאמרה כתשובה למה ששאלו שם (ז,ג) אם לנהוג ת"ב בימי בית שני. ועי' ב"י בס' תקנ. [והטעם שיהיו לששון ולשמחה ולא די שלא יצומו, עי' נצח ישראל למהר"ל ס"פ נה].

ואי בר"ה יח: שהיה ר"ע דורש בפס' זה, צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר שנא' (ירמ' נב) בחודש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר, והוא רביעי לחדשים. [ומ"ש בט' לחודש עי' לק']. וכ' הריטב"א (סד"ה צום הד') שלא נתייחד יום בחודש לצום דתמוז. ועי' בחי' הגר"ח (סט' ר"ה יח) שכל התעניות תלויות בחודש [מלבד י' בטבת שנא' בו עצם היום הזה], ולכן יכולה התענית להדחות ליום אחר דסו"ס מתקיים בה "הרביעי".

בין י"ז בתמוז לט' באב

כתיב באיכה (ג,ג) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", וכ' רש"י בשם מדרש אגדה, בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב. והוא במד"ר ובמדרש איכה (פ"א) ואי' שם ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים, **ביומין דעקא**, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב שבהם קטב מירי שולט, כמ"ש מקטב ישוד צהרים. [בתרגום איכה "בין המצרים" - "כד היא מתחבאה בין תחומיא", וברש"י - שיש גובה מאכא וגובה מאכא ואין מקום לנוס. המצרים, גבולים של שדה וכו'].

ואי' בירוש' (תענית דה, כ"א יום מיום שהובקעה העיר עד יום שחרב הבית, אמר רבי אבונה סימנא מילתא מקל שקד אני רואה (ירמיה א,יג - הפטרה א' דפורענותא), מה הלז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא מוציא את פירותיו כ"א יום, כך מיום שהובקעה העיר ועד שחרב הבית כ"א יום. (וע"ע קה"ר פ"ב).

וכ' ע"ז הראב"ה (תתפו) "וכל הנך יומי ראוי שלא לשמוח". ועי' מג"א (תקנא,יז) דהטעם שאין מברכים שהחינו בבין המצרים אינו משום האבלות, דלא מצינו שאבל אסור לברך שהחינו, אלא כיון שהזמן הוא זמן פורענות אין לברך שהחינו "לזמן הזה". ועי' באלשיך איכה (ג,ג) דבזמן זה שורה כח הטומאה בעולם.

וכתב הכלי יקר ר"פ דברים בפס' בין פארן ובין תופל, דיש לפרשו על מה דיבני ביני, **בין י"ז בתמוז לת"ב**, כי פארן היינו מעשה מרגלים שבכו בכיית חינום בליל ת"ב, ו"תופל" רומז לעגל (עי"ש) שהיה ב"ז בתמוז [נשתברו הלוחות]. ובין גבולים אלו נתפרדה החבילה.

כ' המהרש"א בכורות ח: (איתו תרי ביעי) שכ"א יום אלו הם כנגד כ"א ימי הטובה של סליחה וכפרה מראש השנה ועד הוש"ר שהוא גמר החתימה, וביאר את דברי ריב"ח שם שרמז דכשם שכ"א יום של סליחה מועילים לישראל, **כך כ"א ימי בין המצרים מועילים כיון שגלות וצרות מכפרים**.

בשם משמואל פר' קרח כ' שלעת"ל שיהפכו הצומות לששון ולשמחה, יתחיל המועד מ"ז בתמוז וימשך עד ט' באב, והימים שבינתיים יהיו כמו חול המועד.

תכלית התענית

כ' הרמב"ם (רפ"ה) שהתעניות הם "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" [והחיי אדם (קלג,א) הוסיף ע"ז שהמתענה ולא עשה תשובה, תפס הטפל והניח העיקר]. וכ' החת"ס (או"ח ס' רח ד"ה מ"מ) שנתחדש בדבריו שהתעניות אינן **אבל וצער**, אלא דרך תשובה, ועל פיו נהגו לומר וידוים וסליחות. וע"ע יערות דבש דרוש י"ב (ד"ה אמרו בש"ס דר"ה) שהתענית נקבעה מפני העוון שמקטרג ביום זה וגורם את הפורענות, ועליו צריכים לעשות **תשובה**.

ובלשון השו"ע (תקמט,א) חייבים להתענות וכו' **מפני דברים הרעים שארעו בהם**. משמע דסיבת התענית היא הצער. אך המג"א שם פי' עפ"י הרמב"ם שהוא לעורר הלבבות לתשובה. וכ' המח"ש דההכרח עפ"י השל"ה שהצער על העבר הוא פועל הבל, וגם יש לקבל דין שמים באהבה, ולכן ע"כ שהטעם כדי לעורר לתשובה. והחת"ס (שם) כ' דההכרח משום דא"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיו"ב בתורה, דלא מצינו לקבוע אבל על צער, אע"כ שנקבעו דבר תשובה כמו יוה"כ. ועי' בס' ספר סדר היום בענין י"ז בתמוז, שנקבע על ה' דברים קשים ומרים אלו, ויש **להתאבל** על חילול השם וחילול התורה שנעשה ע"י קלקול מעשינו הרעים.

שער הליון

הובקעה העיר בט' או ב"ז

תנן בתענית (פ"ד ו), חמשה דברים אירעו את אבותינו ב"ז בתמוז... ונשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. ובגמ' (כח: מובא המקור לבקיעת העיר מהפס' הנ"ל בירמ' בחודש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר... ותבקע העיר וגו', ואמר רבא כאן בראשונה כאן בשניה, דתניא בראשונה הובקעה העיר בט' בתמוז בשניה ב"ז בו. (והוא בתוספתא ג,י).

ונחלקו בזה הבבלי והירוש', שבגמ' ר"ה מבואר שבחורבן בית ראשון הובקעה העיר בט' תמוז כדכתיב בקרא [וע"כ"פ התענית נקבעה ב"ז כפי שהיה בבית שני דחמיר לן]. אבל לדעת הירוש' (מובא בתוס'), גם בראשונה הובקעה העיר ב"ז, ומה שכתוב בפס' תשעה, א"ר תנחום 'קילקול חשבונות יש כאן' כלומר דמתוך טרדתם ורוב הצרה טעו בחשבונם וחשבו שהיה בט' לחדש והפס' הוא לפי חשבון העם, (כן פי' תוס' ורשב"א). והכתוב לא נמנע לכתוב כפי טעותם, אף שהמעשה לא היה באמת כי אם ב"ז, כתב הנביא בט' להודיענו תוקף הצרות שהיו כ"כ טרודים עד שטעו בחשבון היום המר. (מעשה רקח הל' תעניות פ"ה). וביאר הגרמ"ש (אפיקי מים ביהמ"ק ענין לב) דודאי בט' כבר התחיל תהליך החורבן שהתחזק הרעב בעיר. ומאיך עצם מה שנכתב בנביא לפי טעותם זהו שורש חורבן הנבואה.

ועי' טורי אבן שהקשה על שיטת הירוש' דא"כ בה' דברים שארעו ב"ז בתמוז, צריך להיות ששה, שהרי בת"ב החורבנות בראשונה ובשניה נמנו כב' מתוך החמשה. ויישב דכשם שהכתוב לא רצה לשנות ממה שהיו סבורים בקלוקל החשבונות, גם התנא לא רצה להחשיב את הבקיעה שבראשונה. ובמורמו"ש תי' על זה דלירוש' צ"ל שבבית השני הובקעה העיר ביום אחר ולא ב"ז.

בטל התמיד

בקרא בדניאל (יביא) "מעט הוסר התמיד ולתת שקוץ שמים ימים אלף מאתים ותשעים" ולא נתפרש באיזה יום, ואי' בתענית (כח: שבטל התמיד ב"ז בתמוז - גמרא [כך קבלנו מאבותינו - רש"י].

והיה זמן ניכר לפני החורבן, כמו שכ' האבן עזרא (בדניאל שם), קרוב **משלש שנים וחצי** עמד הבית השני בלא עולה ואחר כך חרב והלכו ישראל בגולה. והוא עפ"י סיפא דקרא "ימים אלף מאתים ותשעים" דהיינו כשלש שנים ומחצה. (וצ"ע דכיון שהיה ב"ז בתמוז היאך מכוון חצי שנה עד ט' באב, ושמה החשבון הוא עד טבת).

אולם רש"י בדניאל לעיל עה"פ ונצדק קדש (ח, יד) כתב שהתמיד הוסר **ו' שנים** לפני החורבן בית שני והעמיד צלם בהיכל ויום י"ז בתמוז היה... ושש שנים שככתבי אין בידי ראייה מפורשת אך יש ראייה ששבעה שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנות. (וכ"כ לעיל שם ז,כה).

ובתורת המנחה (חיי שרה, יא), כ' שעשרים שנה בטל התמיד קודם החורבן, כי פעמים רבות בטל קודם החורבן. ועי' בתפא"ר אם היה בזמן המצור בחורבן ירושלים, או בימי הורקנוס וארסתבולוס כשצרו זע"ז, וכמשמעות הגמ' ב"ק (פב:).

העמיד צלם בהיכל

ממה דכתיב בדניאל (יביא) "מעט הוסר התמיד ולתת שקוץ שמים", למדנו בגמ' (תענית שם) שהועמד צלם בהיכל ב"ז בתמוז, כמו שפי' רש"י דבעת שהוסר ונתבטל התמיד - באותו היום נתן שקוץ שומם, דהיינו הועמד צלם בהיכל.

אמנם אם היה באותו היום ממש או רק באותו תאריך, נחלקו בירוש' (תענית פ"ד ה"ה), על מ"ש במשנה **והעמיד צלם בהיכל**, ואית תנייא תני **הועמד**, מ"ד הועמד - צלמו של מנשה, מ"ד העמיד - צלמו של אפוסטמוס. כלומר שנחלקו אם היה בבית ראשון והוא צלם מנשה או בבית שני וצלם של אפוסטמוס מהיוונים.

ובתענית (כו: כ') בפ' המיוחס לרש"י והועמד צלם בהיכל שהעמידו מנשה. אבל בס' דניאל פי' שהוא בחורבן בית שני כנ"ל. (וכבר ערערו שפי' גמ' תענית אינו מרש"י, עי' שד"ח ח"ו עמ' לו). וכך נקט הרמב"ם שהוא על בית שני, שכ' הל' תענית פ"ה ה"ב) ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה והעמיד צלם בהיכל.

ועי' במאירי (בתענית) שהלימוד מהפס' מעט הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם אינו בהכרח שהיו שניהם יחד, אלא **ביום הדומה לו** ניתן בהיכל שקוץ שומם.

כ' החת"ס בדרשות (ח"א צז: ד"ה ויתן) בפס' צום הרביעי וכו' יהיה לששון ולשמחה, **"שהצום עצמו הוא ששון ושמחה**, שהקב"ה נותן רוחו על עבדיו ומתעוררים בבכי ותפילה ותחנונים, ומתענים על צרות שעברו כמה

מאות שנים, זהו **סימן מובהק שעדיין חביבותה גבן ולא נכבה אש האהבה ועתידי להאיר מתוך חשיכה אורה**, והיא גופיה נחמה גדולה".

שהחיינו בבין המצרים - רשות או חובה?

הרב אברהם לוי - ר"ב 'עוד יוסף חי'

איתא בעירובין מ: שברכת שהחיינו על פירות חדשים היא רשות, וכידוע שישנו מחלוקת הפוסקים בגדר רשות שקבעו חז"ל, המשנ"ב בסימן רכ"ה אות ט' כתב בשם המג"א ושא"י וכך פסק בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סימן כ"ה) דפירוש רשות היינו, שאם אוכל פרי חדש אינו חייב לברך שהחיינו ורק אם ירצה לברך שהחיינו הרשות בידו, ולכן בסימן תקנ"א אות צ"ט במשנ"ב איל לשיטתו הביא בשם האחרונים, דאשה מעוברת וחולה מותר להם לאכול פרי"ח בימי בין המצרים בלא ברכת שהחיינו דכיון שזה רשות לא קבלינן עליה האי חומרא, שקבעו חז"ל שלא לברך שהחיינו בימי בין המצרים כיון שעצם ברכת שהחיינו על פירות חדשים הוא רשות.

אולם יש שיטות דס"ל דגדר רשות דברכת שהחיינו הוא, שאם ירצה לאכול או לא לאכול פרי"ח הרשות בידו, אבל אם כבר אוכל פרי"ח, מחוייב הוא לברך עליו שהחיינו וכש"כ בברי יוסף סי' רכ"ה בשו"ת ברכה בשם רבינו חננאל וכו"ה בספר האשכול בהלכות ברכות ההודאה סי' פ"ג ובערוך השולחן אות א', ולפ"ז לשיטתם גם בימי בין המצרים מעוברת או חולה שאוכל פרי"ח מברכים שהחיינו על אכילתם, דכיון שמוכרחים לאכול, מעוברת משום סכנת הולד וחולה שיפתח לבו לתיאבון, מש"ה מחוייבים גם לברך שהחיינו. אולם בספר חזו"ע בין המצרים עמוד קל"ח בסוף הערה ד' כתב להחמיר ולחשוש לכתחילה כדיעות הנז' ורשאת לברך עליו שהחיינו.

והנה פנים חדשות באו לכאן בשו"ת אור לציון ח"ג פרק כ"ה-ג, שכתב בהערות, שאע"פ שברכת שהחיינו רשות כדעת המשנ"ב וש"פ שאין חיוב לברך שהחיינו, ורשאת לא לברך שהחיינו על אכילת פרי"ח, עכ"ז מחלק מו"ר בענין זה אם הוא מוכרח באכילה זו או בברכה זו או שמביא עצמו לברכה זו, שאם מוכרח לברכה זו כגון בברית מילה או פדיון הבן, דהוי ברכת שהחיינו עוברת, רשאי לברך שהחיינו וה"ה היכן שמוכרחים לאכול הפרי"ח כמו באשה מעוברת שנתאוה לפרי"ח דכיון שמוכרחים לאכול הו"ל כברכה עוברת ולכן רשאי המעוברת לברך שהחיינו על אכילת פרי"ח, וה"ה המוצא מציאה או ראה חבירו החביב עליו לאחר שלושים יום וכדומה, דאי אפשר לדחותו, חשוב כמו מילה ופדיון הבן דהוי מצוה עוברת, משא"כ בסתם אדם המתאוה לפרי"ח בבין המיצרים, אף אם אוכלו כיון דאינו מוכרח לאכול פרי זה, אינו מברך עליו שהחיינו כיון דאינו ברכה עוברת, דיכול הוא לאכול פרי זה לאחר עשירי באב, אולם אם לא ימצא את פרי זה לאחר ת"ב וכן אם א"א לשומרו במקרה הו"ל כברכה עוברת.

הדברים נכתבו לע"נ מו"ר ע"ט צ"ע רבינו בן ציון אבא שאול

זצוק"ל שנלב"ע ב"ט תמוז תשנ"ח ת. נ. צ. ב. ה

« המשך מעמ' 1:

שהחיינו בש"ק י"ז בתמוז

ד. הנה הט"ז סק"ז לקח את מש"כ שביפסיד הברכה כפה"ב או שלא ימצא כבר את הפרי או שיתקלקל יברך כדי לא להחמיץ המצוה או הברכה מ"א ואומר דא"כ תמיד גם בימצא הפרי לאחר ט"ב פרמ"ג יש לברך בימי בין המצרים גם בחול שמא ימות...ע"ש ראיתו וכמוכן מדובר באדם שכל פרי חדש שרואהו מיד מברך עליו דאל"כ 'נפל פיתא בבירא'. רק בלא"ה רבים חולקים עליו אף וקיי"ל שמא מת לא חיישינן שמא ימות חיישינו זה הוא רק לזמן ארוך אך לזמן קצר וודאי לא חוששים שמת מיד ולכן אין זו סיבה להתיר ולברך. מכריע החת"ס שעד שבת נקרא זמן קצר שאפשר לחכות ואין חשש שמא ימות בזמן קצר לכן ימתין לשבת ולכן בשבת מותר כי מעבר לשבת כבר חשיב זמן ארוך ויש חשש שמא ימות ממלא חזר הדין שיכול לברך שמא יפסיד הברכה.

מכל הנ"ל הגאון הט"ז והרע"א שאומר ר"ח שווה לשבת הכריע המ"ב סקצ"ח שבשבת אין להחמיר בזה. וממלא כשיש לו בגד חדש ילבשהו בשבת ונחלקו פוסקי זמננו ממתי יכול לברך האם כבר כשלבשו או רק לאחר שקיבל שבת או צריך שכבר יהא שבת בפועל מובא במ"ב דרשו וא"כ כאמור באות ב' כ"ש שאין טעם להחמיר בשבת זו. אך בשבת ט"ב אף שנדחית התענית מחמיר הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל.

ה. הנה בבחרותי זכיתי ל'בעל מנג' לשמח חברים בסעודות שבע ברכות ובמשך השנים הזדמנו לי ב' אירועים, בליל י"ז בתמוז ובמוצאי הצום, והי' פשיטא לי שמוצאי הצום חמור מדהוא כבר בין המצרים ולהפתעתי את מוצאי הצום התירו לי מורי רה"י הגר"ה זקס זצוק"ל ובליל הצום אסרו לי הגר"י גויבירט זצוק"ל. והחילוק פשוט דיום הצום מלבד שהוא מ'בין המצרים' הוא גם 'יום צום' ובעל נפש יצום מבערב עם שאר עינויים מ"ב תק"ג סק"ז לכן חמור יותר.

ולגבי ליל י"ז בכל שנה נחלקו המטה אפרים שמתיר והחיד"א שאוסר. הנה האג"מ ח"ג ק' שכתב שמותר לערוך נישואין בשעה"ד במוצש"ק ליל י"ז בתמוז וכאן פליאה עצומה דתוך דבריו כ' שבנדחה וודאי אין לערוך נישואין במוצש"ק דכבר התחילו ימי ביהמ"צ בשבת ולכאורה הוא כמזכה שטרו לבי תרי דמחד משמע דהצום מתחיל את בין המצרים וכיון שהצום מהבוקר בלילה שלפניו עוד אפשר לערוך נישואין ומאידך כשנדחה אומר שמתחילים בין המצרים בתאריך ולא בצום וצ"ע. ואולי אפשר"ל דהנה כ' הוא לבאר את ההיתר ח"א קס"ח שהיות ויש מח' ראשונים מתי מתחיל הצום דיש ראשונים חולקים על הבעלי נפש דלעיל והיות והלכה במנהג להקל אפשר שמנהגי האבלות מתחילים כשכולם מתאבלים וזה כשמתחיל הצום לכן בלילה מותר בעת הצורך בפרט בליל א' דהוא מלתא דלא שכיחא אך כשכבר הוא מוצאי י"ז הרי כבר יש דברים שהתחילו לנהוג בהם משבת ממלא כבר א"א להתיר. וצריך לברר הרי אפי' שהחיינו הקל מותר בשבת זו וכנ"ל אז איזה מנהגי אבלות התחילו. ואולי כוונתו לתספורת ועדיין צ"ע.

עכ"פ יצא לנו דבר חדש שאם נצרף את סברת המטה אפרים שמתיר בליל י"ז בשנה רגילה והאג"מ הנ"ל יהא עוד סניף לומר שהחיינו בליל ש"ק זו. ועיין.

ונזכה בקרוב שיהפכו הצומות לששון ולשמחה ולמועדים טובים.

נושאי הגליונות הבאים אי"ה

מטות - לא יחל דברו
מסעי - איסור חנופה

ד"ת [עד 700 מילים] יתקבלו בצירוף שם מלא
בדוא"ל: a740700@gmail.com עד יום שלישי בלילה

מחירי הנייר התייקרו לאחרונה
ובעקבותם עלויות ההדפסה

תרומות לעומקא דפרשה

בנדריים פלוס - עומקא דפרשה,
או בנדריים פון 03-76-30-585 שלוחה 74

« המשך מעמ' 1:

בקיעת העיר בראשונה ובשניה

אמר' שרבו בו צרות אלא שהוכפלו. ונ"ל דהוכפלו ב' כפילות, דנגזר על אבותינו במדבר שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה הוי כפל אחד, וחרב בשניה ונלכדה ביתר הרי כפל בשניה, ובכל אחד היה גזירת מיתה, משא"כ ב"ז בתמוז.

ונראה כוונתו בתי' קמא דבט"ב הוכפלה צרה אחת טפי מב' פעמים, דמלבד חורבן הבית בראשונה ושניה, היה עוד חורבן ביתר וגם נחרשה העיר הוא חורבן (ומה שכתב נחרשה העיר ראשונה ושניה צע"ק), משא"כ ב"ז בתמוז דמלבד מה שהובקעה העיר ב' פעמים, שאר הדברים הם דברים שונים שבירת הלוחות וביטול התמיד ושריפת התורה וצלם בהיכל. ועוד תי' הריטב"א דבט"ב היה ב' כפילות של גזירת מיתה, גזירת המרגלים וחורבן בית ראשון, וחורבן בית שני ולכידת ביתר.

וז"ל הר"ן שהוכפלו בו צרות כלומר שנחרבה הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר, ואע"ג דבתמוז נמי נבקעה העיר בראשונה ובשניה אפ"ה לא הוכפלו ביום אחד כו'. ומשמע דנכפלו בו צרות בט"ב שהיה ביום אחד היינו מה שהזכיר מתחלה כל הד' דברים, ולכא' הביאור כנ"ל בדברי הריטב"א בתי' קמא שכל הדברים הללו חשיבי כפילות של חורבן. משא"כ ב"ז בתמוז שלא היה ביום אחד (והוה סגי לזה גם אם הכפילות היא רק חורבן הבית). שוב הק' מדברי הירו' (כנ"ל), ולא ניח"ל לומר כמ"ש הריטב"א דהוכפלו טפי, ולכן כ' כתי' קמא של התוס' דיום חורבן הבית חמיר טפי.

לקבלת הגליון בדוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת:
a740700@gmail.com